

Perspektiver i økologisk-global kriminologi

Paper til Nordisk samarbeidsråd for kriminologi sitt seminar april 2010

Også tema i forelesning på økologisk kriminalitet, 15. September 2010

Guri Larsen

Kjært barn har mange navn

Et voksende antall kriminologer internasjonalt har brutt med de tradisjonelle fagbarrierene – og utviklet kriminologisk forskning i mer tverrfaglig retning til et felt om sammenhenger mellom det samfunnsmessige, maktforhold og skader mot miljø, klima og dyr. Forskning innen denne internasjonale retningen har på ett par tiår blitt ganske omfattende og bred. Retningen har mange navn: begrepet *green criminology* ble først brukt av Lynch i 1990, i 1999 skrev Beirne og South bok om hvorfor studiet av dyremishandling er et kriminologisk tema, og de kalte retningen *nonspeciesist criminology*, i senere publikasjoner bruker de betegnelsen *green criminology*, også *a green field of criminology*, En av de sentrale og mest produktive forskerne er sosiologen Rob White ved universitetet i Tasmania. Han kaller retningen i sin bok fra 2008 for *environmental criminology*, og i bok fra 2009 heter det *eco-global criminology*, i boken fra 2010 sløyfer han bindestreket, nå heter det *ecoglobal criminology*, og Herbig og Joubert (2009) definerer retningen som *conservation criminology*.

Skiftende og ulike betegnelser på fagretningen, oppfatter jeg som resultatet av hvordan feltet har utviklet seg, fra det mer flytende og uklare grønne til Whites mer klargjørende økologisk-global kriminologi. Når ulike betegnelser og begrep brukes i dag om mange av de samme fenomen, kan det ha sammenheng med at feltet ikke er stramt definert som et eget fagområde med egen teori og begrepsbruk, men definert gjennom forskningsområdene og et *økologisk-globalt perspektiv*, og ikke avgrenset fra andre deler av kriminologen eller andre fagdisipliner. Det er i høyeste grad tverrfaglig, med ulike teoretiske perspektiv. White (2008) sier da også at det finnes et utall forskjellige tilnæringsmåter og forskningsopplegg, empiriske så vel som teoretiske.

Jeg velger å bruke betegnelsen økologisk-global kriminologi om dette forskningsfeltet. White (2009) sier at *eco-global criminology* refererer til en kriminologisk tilnærming som tematiserer økologiske spørsmål og med et kritisk globalt perspektiv. Det White (2008) kaller *crimes against nature*, inkluderer

overgrep mot miljø og alle arter, ikke-humane dyr så vel som mennesket, legale som illegale skader.

Det som i første rekke skiller forskningsområdet fra annen kriminologisk forskning er forskningstemaene: ikke begrenset til forskning om relasjonen mennesket-samfunn, men utvidet til også relasjonen kultur-natur: samfunnets bruk av- og skader mot klima, miljø og dyr, legale så vel som illegale skader, og hvordan naturen slår tilbake på det samfunnsmessige.

Forskningsprosjekter innen økologisk-global kriminologi har til dels tilhold i noen av vitenskapens båser. Studier av spesiesisme og skader mot dyr er ofte egne forskningsprosjekt, og klimaendringer og miljøødeleggelser i egne, mindre analyser av sammenhenger natur-samfunn.

White (2008:4) sier da også at det er tre hovedtilnærminger i studier av naturskader: en tilnærming basert på ideen om *miljørettferdighet*, en basert på ideen om *artsrettferdighet* og en tredje basert på *ideen om økologisk rettferdighet*.

Miljørettferdighet refererer til et menneskesentrert syn der utgangspunktet er samfunnets bruk av naturressurser og hvordan miljøødeleggelser rammer menneskets helse og velferd, og rammer ulikt, alt etter klasse, kjønn, folkeslag, fattige/rike land osv.

Artsrettferdighet refererer til et artssentrert syn der dyrs rettigheter inkluderes i perspektivet til økologisk-global kriminologi. Spesiesisme er et sentralt begrep her. Det artssentrerte synet har mye til felles med det miljøsentrerte synet i den forstand at hovedsaken er enten menneskets rettigheter som i det miljøsentrerte eller dyrs rettigheter som i det artssentrerte. Synet på arten mennesket som del av naturen er ikke del av dette perspektivet – det sentrale er hvordan mennesket konstruerer og klassifisere dyr som De Andre.

Økologisk rettferdighet refererer til relasjonen mennesket-natur, inkludert biosfærens helse. Mennesket oppfattes som bare en av mange deler av komplekse økosystemer. Menneskers interaksjon med naturen vurderes ut fra skader vi påfører miljø, alt liv på kloden og biosfæren generelt – urettferdighet i forholdet natur-samfunn – mellom ulike deler innen den økologiske helhet. Innen denne tilnærmingen har mennesket og andre arter lik verdi som deler av den økologiske helheten, og alle, miljø, ikke-menneskelige dyr så vel som arten mennesket, kan være utsatt for utnyttning og overgrep (White, 2008:14-23).

Jeg oppfatter økologisk rettferdighet som det videste begrepet som også inkluderer de to andre perspektivene. – forholdet mellom alle deler i den økologiske helheten - sammenhengen og avhengigheten mellom alt liv på kloden, og ikke begrenset til enten det urettferdig forholdet mellom ulike arter eller miljøinngreps skadevirkninger bare for mennesket.

Hensikten med dette forskningsfeltet er å utvide grensene for mainstream kriminologi til å inkludere tema av global betydning, men samtidig dra nytte av innsikten i den konvensjonelle kriminologien for å belyse måter å forstå og reagere på naturskade, hevder White (2008:3).

Nå liker jeg ikke en slik inndeling i en konvensjonell kriminologi og en grensesprengende kriminologi. Dessuten er kritiske globale perspektiv ikke introdusert av forskere innen økologisk-global kriminologi. Jeg oppfatter forskning med globale perspektiv og alle typer skader som godt forankret i kriminologiske tema og teori utviklet fra 1970-tallet og framover, etter kriminologiens økende løsrivelse fra strafferetten og utvikling som egen samfunnsvitenskapelig disiplin.

Riktignok har mye av kriminologisk forskning vært forankret i nasjonalstatens straffesystem, empiriske studier og teori om lovbrudd, avvik og sosial kontroll innen nasjonalstaten. Men globaliseringsprosesser i kriminologisk forskning startet ikke med økologisk-global kriminologi. Grenseoverskridende økonomisk og organisert kriminalitet har vært et forskningsfelt i ganske mange år, og forskningstema om menneskerettighetsbrudd, grensek kontroll og kontrollens følger for migrasjon og flyktninger, transnasjonal kontroll og overvåkning, osv utgjør i dag en stort del av kriminologisk forskning internasjonalt.

I denne sammenheng må også nevnes Cecilie Høigårds magisteravhandling fra 1971, der hun tematiserer imperialistisk handelspolitikk ut fra kriminologisk teori og forståelsesmåter. Økologisk-global kriminologi føyer seg til dette grenseoverskridende feltet innen kriminologien.

Begrepsbruk for skader

Også begrepsbruk for skader varierer noe forskerne i mellom, også hos samme forsker. Begrepet *environmental harm*, *miljøskade*, som brukes av flere forskere innen økologisk-global kriminologi (bl.a Sollund i *Global Harms*, 2008), utvider forskningsfeltet utover det lovgivning har forbud mot til også å gjelde legale

virksomheter som fører til ødeleggelse av natur og til klimaendringer, enten det er stater eller bedrifter/konsern som er ansvarlig.

Økologisk kriminalitet og *miljøkriminalitet* brukes både som betegnelser for skader som i dag er kriminalisert, men også som samlebetegnelse for både legale og illegale skader (Sollund. 2008).

Rob White (2008, 2009) bruker både begrepet *environmental crime* og *crime against nature*, men uten å klargjøre forskjellen eller om han velger å bruke begrepene om hverandre eller for ulike typer skader. Begrepet *environmental harm* bruker han som samlebetegnelse for både legale og illegale skader i sin bok fra 2010, *Global environmental harm*.

Forsøk på begrepsavklaring

Begrepet miljøskade oppfatter jeg på et vis som et nøytralt begrep eller et tverrfaglig begrep, ikke spesielt kriminologisk. Bruken av begrepet skade i kriminologi – enten det dreier seg om sosial skade eller naturskade – angir ikke det kriminologiske perspektiv på skader, heller ikke antydninger om skadenes alvor.

Det bidrar snarere til å tilsløre omfang og ansvar for de største truslene mot økosystemer og biologisk mangfold og det ødeleggende i legal virksomhet som systematisk, men ikke intendert, ødelegger natur, pinner dyr, og bidrar til klimakrisen som jo også rammer mennesker og samfunn, på sikt alt liv på kloden.

En måte å nærme seg en begrepsavklaring på er å inndele skade i ulike typer alt etter hvordan og om skaden defineres rettslig. I første omgang kan skade inndeles i tre grupper: illegale skader, skader i gråsoner mellom legal og illegal skade, og legale skader.

1. Den første typen skade som er rettslig definert inndeles jeg i to grupper:

a) For det første skader som er definert som lovbrudd av straffeloven. Norsk strafferett er i liten grad satt til å regulere bruk av miljø og dyr, men straffeloven har en generalklausul om miljøkriminalitet som har en øvre strafferamme på 15 år for de groveste tilfellene av forurensning, ødeleggelse av kulturminner og faunakriminalitet.

b) For det andre skade som er definert i nasjonal og internasjonal miljørett, internasjonale konvensjoner, bilaterale avtaler. Internasjonal miljørett er et forholdsvis nytt rettsområde og er del av folkeretten, ikke et eget rettsfelt. Internasjonale konvensjoner er bl. a. konvensjonen om biomangfold,

Bernkonvensjonen om artsmangfold, og i Norge har vi bl. a. forurensningsloven og den nye biomangfoldloven fra 2009. Vern av dyr er regulert gjennom dyrevelferdslov og viltlovgivning.

2. Den andre typen skade befinner seg i gråsoner mellom legal og illegal virksomhet. Dersom utgangspunktet er mål og intensjoner i lovgivning og internasjonale konvensjoner som regulerer bruk av natur og dyr, faller det meste av dagens skader innenfor rammen av den offisielle definisjon av naturskade, og som det er forbud mot og strafferamme for.

Eksempler på vidtrekkende intensjoner og mål kan bl. a. være den nye norske dyrevelferdsloven som skal ivareta vern av dyr på individnivå. Lovens hovedbestemmelse slår fast at dyr har egenverdi, men uten at de konkrete enkeltbestemmelsene speiler egenverdien. Hva som etter loven oppfattes som lovbrudd, er underlagt skjønnsmessig vurdering, men dersom hovedbestemmelsen ble gjort gjeldene, ville dyr ha et langt bedre rettsvern enn de har i dag.

Et annet eksempel er den norske biomangfoldloven, § 1: *”Loven har til formål å sikre ved vern og bærekraftig bruk av naturen med dens biologiske, landskapsmessige og geologiske mangfold og økologiske prosesser tas vare på for fremtiden”*

Biomangfoldloven ivaretar et systemisk vern: vern av artsmangfold, av biologisk mangfold og av økosystemer, der mål også ses i sammenheng med bl.a. plan- og bygningsloven, dvs det samfunnsmessige. Samfunnets arealbruk skal altså vurderes ut fra målet om vern av biologisk mangfold.

Den internasjonale miljøretten har også som intensjon å regulere en bærekraftig utvikling, dvs ivareta økosystemer. Men som alle vet, intensjoner og formål i lovgivning blir sjelden praksis.

Jeg velger å definere både illegal skade så vel som skade i rettslige gråsoner som *økologisk kriminalitet* så lenge det er skade som er rettslig definert – enten brudd på lovgivnings enkeltbestemmelser eller brudd på miljørettens intensjoner og målsettinger.

3. Den tredje typen skade – legale skader – skiller seg fra de to andre typene ved at de foreløpig ikke er rettslig definert og regulert som naturskade, og ved at dette er skader som har alvorlige globale følger på lang sikt og utgjør de største trusler mot økosystemer, klima og menneskeheten. Eksemplet på denne typen skade er kull og

olje- og gassutvinning med utslipp av klimaskadelige gasser, også nedhogging av regnskog – legale virksomheter som i dag utgjør hovedtrusler mot klimaet.

Hvordan skal legale skader som kriminologisk tema defineres, skader som ofte ikke er intendert, men er en konsekvens av staters politikk og multinasjonale storkonserns virksomhet?

Dersom utgangspunktet er begrepet *økologisk rettferdig* – dvs. sammenhenger og gjensidige avhengigheter mellom natur-kultur, kan en måte å begrepsfestet legale skader mot natur/klima, ikke-humane dyr så vel som pattedyret mennesket, være å innføre en ikke-rettslig, men moralsk kategori for skader – nemlig *økologiske forbrytelser*. Med økologiske forbrytelser mener jeg *brudd* på den økologisk rettferdigheten, dvs. skader som bryter ned økosystemer og biologisk mangfold.

En slik forståelse av forbrytelse bryter med rettslige definisjoner - kriminalitetsbegrepet i straffelov og annen lovgivning. Lovgivning utgår fra et menneskesentrert syn – det er mennesket og samfunn som skal beskyttes mot skader og lovløshet, ikke dyr og natur.

Mitt forbryterbegrep utgår derimot fra et økologisentrert syn i motsetning til det humansentrerte synet i rettslige definisjoner av skade. I et økologisentrert syn blir det forbrytersk virksomhet å ødelegge økosystemer. Moralsk status tillegges den økologiske helheten, der alle deler har lik verdi, mennesket som andre arter og alt liv på kloden.

Her støtter jeg meg til Rob White som anvender et slikt perspektiv for å forstå hvorfor noen typer skader er kriminalisert og andre typer ikke er det. Han hevder i boka *Issues in green criminology* fra 2007, at illegale miljø- og økologiske skader stort sett reflekterer et antroposentrisk perspektiv eller menneskesentrert perspektiv: Når skader kriminaliseres, er det ut fra hensyn og interesser til mennesker og samfunn, ikke ut fra hensyn til natur og dyr.

Og motsatt, vil jeg tilføye: skader som opprettholdes som legale skader, reflekterer det samme menneskesjåvinistiske synet: hensynet til samfunns- og økonomiske interesser har forrang framfor hensynet til dyr og natur.

Det paradoksale er jo at ved å skade natur og dyr, rammer vi til slutt også oss selv - menneskeheten.

Hvordan sammenfatte begrepsmessig alle typer naturskader, legale som illegale – forbrytelser både som rettslig og moralsk kategori? Igjen tar jeg utgangspunkt i begrepet økologisk rettferdighet, og oppfatter både legale og illegale

skader som brudd på den økologiske rettferdigheten, og dermed forbrytersk i moralsk forstand, ikke bare i rettslig forstand. Jeg velger å bruke begrepet *forbrytelser mot natur og menneskeheten* som en samlekategori for både legale og illegale skader. (Jeg tar med menneskeheten fordi relasjonen natur-kultur viser til hvordan menneskeskapt naturskade slår tilbake på mennesket, folkerettens bestemmelse om forbrytelser mot menneskeheten isolerer det menneskelige fra natur).

For å oppsummere:

Samlekategorien *forbrytelser mot natur og menneskehet* inndeler jeg i en rettslig og en moralsk kategori: *økologisk kriminalitet* som rettslig kategori og *økologisk forbrytelse* som moralsk kategori. Økologisk kriminalitet inndeler jeg i tre underkategorier: strafferettslig definert, miljørettslig definert og gråsonerettslig definert.

Kriminalitetsbegrepet

Diskusjon om kriminalitetsbegrepet er sentral. Cecilie Høigård argumenterer for at kriminalitetsbegrepet er gjennomtrukket av makt. Hun sier bl.a. at handlinger makthavere ikke liker, naturaliseres som kriminalitet, og sluttresultatet er reproduksjon av sosial orden og maktforhold. (Kriminalitetsbegrepet og makt, 2006, Debatten i tidsskriftet Materialisten mellom henne og Leif Petter Olaussen, 2008/09).

Mitt anliggende er hvordan det *motsatte* får tilsvarende funksjon: skadelig virksomhet og pinepåføring som *ikke* ønskes kriminalisert av myndigheter, bidrar også til å reprodusere sosiale, økonomiske og politiske maktforhold. Kontrasten mellom det utvalg av handlinger som naturaliseres som kriminalitet og skadepåføringer som ikke kriminaliseres, er med på å belyse - hver på sin måte - hvordan samfunns maktbase opprettholdes og gjenskapes både gjennom *utvalget* av handlinger som kriminaliseres og gjennom utvalget skader som forblir legale.

Slik jeg ser det, belyses straffesystemets reproduksjon av maktforhold også ved å studere skadelig virksomhet som straffesystemet *ikke* er satt til å kontrollere. Særlig tydelig blir det når legale skader har større skadelig omfang enn handlinger som i dag er straffesystemets anliggende og som sluttresultat – forbrytelser mot menneskeheten.

Skader i rettslige gråsoner som jeg definere som økologisk kriminalitet så vel som økologiske forbrytelser som moralsk kategori kan også defineres som strukturell

vold eller strukturell skade, dvs handlinger og virksomhet som ikke er *intendert* å påføre skade, men begrunnet ut fra hensynet til f.eks. næringsinteresser, distriktshensyn, landbruksinteresser, global frihandel, samfunnsøkonomiske interesser, økonomisk vekst og profitt osv. Men når *konsekvensene* av virksomheten er skadepåføring i stort omfang, oppfatter jeg det som forbrytersk i moralsk forstand.

Kriminologiens bidrag

Hva kan kriminologiens bidrag være i forskning og forståelser av forbrytelser mot natur og menneskeheten, både som rettslig og moralsk kategori? Har kriminologi egne kunnskaper å bidra med på et område som strekker seg utover analyser knyttet til kriminalitet, sosial kontroll og straffesystem?

Kriminologer kan selvsagt ikke bli klima- og naturforskere. Men kriminologien kan finne sin egen vei inn i temaet, og bidra med kunnskaper om samfunnets/makthaveres interesser i- og begrunnelser for lovbruddsdefinisjoner og kontroll av skade og pine som slik også belyser sin motsats/negasjonen av straffesystemet: maktgrunlaget for *unnlatelse* av kriminalisering av pine og skade.

Slik jeg ser det, er det viktig å utvikle tverrfaglig forskning for å kunne belyse sammenhenger mellom natur og kultur - det samfunnsmessige og det naturlige, hvordan det samfunnsmessige påfører naturen skader og hvordan naturskade slår tilbake på det samfunnsmessige. Her har kriminologien også en plass sammen med andre fags klima- og miljøforskning og forskning om misbruk av dyr.

Kriminologisk forskning kan f.eks. bidra med empiriske studier av det som i dag er kriminalisert skade, omfang og type miljøskade og pining av dyr som er lovbrudd i dag, analyse av lovgivning på området, anmeldelser og reaksjoner, kontroll og tiltak for å forebygge skader.

Også skader i rettslige gråsoner som jeg definerer som økologisk kriminalitet og legal skade- og pinepåføring som jeg definerer som økologiske forbrytelser er relevante forskningsområder for kriminologien: Det kan være skade dokumentert av andre fag som f.eks. miljøskadelig matproduksjon, utbytting og pining av dyr, også konsekvenser av utslipp av klimaskadelige gasser, hvordan denne type moralsk forbrytersk virksomhet foregår, hvem og hva som rammes og på hvilken måte, grunnlaget og ansvaret for virksomheten, hvordan virksomheten er regulert og kontrollert, hvorfor skadepåføringer er legal virksomhet, interesser og maktforhold,

analyser av eksisterende lovgivning og kontroll og svakheter ved bruken av legalstrategier.

Her knyttes de faglige båndene mellom kriminologi og retts sosiologi tettere, også til miljøretten i jussen. Et forskningsområde er spørsmålet om rettsliggjøring for å bekjempe miljø- og klimaskade og misbruk av dyr. Hvor stor betydning tillegges legalstrategier og hvilken plass har folkelige motmaksstrategier?

Jurist Nicolai Nyland diskuterer det tvetydige suverenitetsprinsippet i sin doktoravhandling om tradisjonelle og nye måter å se rettsforholdet mellom stater og miljø. Et hovedmål for folkeretten er å sikre stater og menneskets overlevelse. ”Nå er den samme retten i ferd med å true menneskehetens eksistens”, sier Nicolai Nyland (Apollon, Forskningsmagasin for UiO, 4/2009, s.8). Utgangspunktet er folkerettens basis i nasjonalstaten – suverene stater myndighet over eget territorium. Spørsmålet blir hvordan grenseoverskridende miljø- og klimaskade kan kontrolleres og reguleres innen et system der nasjonalstaten suverent kan bestemme hvordan miljøskade innen eget territorium skal håndteres selv om skaden også rammer globalt? Ofte er staten selv ansvarlig for skaden og nasjonale økonomiske interesser er involvert. Nasjonale myndigheter overordner ønsket om økonomisk vekst og utvikling i eget land framfor å være delaktig i å løse globale klimaproblemer som ikke bare rammer andre land og folk, men også eget land. Under dagens folkerettslige regime kan stater nekte å samarbeide for å løse globale miljø- og klimaproblemene, jfr. det som hindret en juridisk bindende klimaavtale i Kjøbenhavn høsten 09.

Nyland sier at ”prinsippet om suveren selvbestemmelsesrett over eget miljø kan ikke strekkes så langt at stater har rett til å bestemme over andre stater miljøkvalitet” (s.9).

Miljøproblemer må likevel løses innen folkerettens rammer, mener Nyland. Men Folkerettens forankring i nasjonalstaten må endres. Han hevder at ny tolkning kan endre hovedregelen om stater miljøinngrepsfrihet, og ”danne rettslig grunnlag for bedre beskyttelse av miljøet”. Her viser han bl.a. til ”framvoksende normer om rettigheter til miljø” og også hvordan en voksende erkjennelse av at miljøødeleggelser etter hvert kan utgjøre trussel mot internasjonal fred og sikkerhet, stater og menneskers rett til overlevelse, og prinsippet om bærekraftig utvikling” (s. 10)

Miljøretten skiller seg fra andre rettsområder på den måten at naturen selv ikke lar seg bestemme over, naturen har sine egen lovmessigheter, det er *bruken* av naturen som kan reguleres og kontrolleres. Naturens lover setter rammer for hva stater

kan gjøre eller på hvilken måte naturen kan brukes. Naturinngrep og vern av naturen bygger på et instrumentelt syn på natur. Spørsmål om naturens verdi blir sentral. Hvordan skal biologisk mangfold verdsettes? Skal verdien settes ut fra den nytte biologisk mangfold har for mennesker – ut fra et antropocentrisk syn? Eller ut fra naturens egenverdi eller iboende verdi – et globalt-økologisk perspektiv? Skal moralsk status bare være forbeholdt mennesket, eller kan også andre levende skapninger og organismer tilskrives moralsk status? Og hva vil i tilfelle det innebære for vår bruk og utnytting av dyr og natur?

Dersom beskyttelse av økosystemer overordnes enkeltindividets rettigheter - menneskets så vel som andre arters - kan man hevde at arten mennesket må fratras noen av sine rettigheter så lenge det er menneskets virksomhet som utgjør den største trussel mot økosystemer og biologisk mangfold. For å sette det på spissen: den beste løsning for Gaia er å underlegge arten mennesket naturens lovmessighet.

Litteratur

Beirne, Piers, Nigel South (ed): *Issues in Green Criminology. Confronting harms against environments, humanity and other animals.* Willan Publishing. 2007

Høigård, Cecilie: Debatt om kriminalitetsbegrepet i tidsskriftet *Materialisten* 2008/2009

Nyland, Nicolai: Folkeretten truer det globale miljøet. Intervju i *Apollon*, *Forskningsmagasin fra Universitetet i Oslo*, 4/2009

Sollund, Ragnhild (ed): *Global Harms. Ecological Crime and Speciesism.* NOVA Science Publishers, 2008.

White, Rob: *Crimes against Nature. Environmental criminology and ecological justice.* Willan Publishing. 2008.

White, Rob (ed): *Environmental Crime. A reader.* Willan Publishing. 2009

White, Rob (ed): *Global Environmental Harm. Criminological perspectives.* Willan Publishing. 2010